

Το πολυδιάστατο έγκλημα της «γρήγορης μόδας»

Ελένη Τσουνάκου-Ρουσιά

ΜΔΕ Ποινικών Επιστημών Νομική Σχολή ΕΚΠΑ

Το 2013, περισσότεροι από 1.100 εργαζόμενοι στη βιομηχανία της μόδας χάνουν τη ζωή τους στην πρωτεύουσα του Μπαγκλαντές, ύστερα από την –αναμενόμενη– κατάρρευση του εργοστασίου Rana Plaza.¹ Μια δεκαετία αργότερα, τέσσερις τουλάχιστον εργαζόμενοι πέφτουν νεκροί από πυρά αστυνομικών κατά τη διάρκεια μαζικών διαδηλώσεων, με αίτημα την αύξηση του κατώτατου μηνιαίου μισθού στο Μπαγκλαντές (κατ’ αντιστοιχία) από τα 67 στα 193 ευρώ.²

1. rana-plaza-lessons-for-human-rights-and-business.pdf (ihrb.org)

2. <https://www.theguardian.com/global-development/2023/nov/15/bangladesh-garment-workers-fighting-for-pay-face-brutal-violence-and-threats>

Παρόμοια γεγονότα, παρότι αναφέρονται σε μια γεωγραφικά απομακρυσμένη πραγματικότητα, εντούτοις είναι στενά συνδεδεμένα με αυτό που συνήθως αποκαλούμε δυτικό τρόπο ζωής. Και τούτο γιατί τα παραχθέντα προϊόντα προορίζονται για μαζική (υπερ)κατανάλωση από τους πολίτες των οικονομικά προηγμένων χωρών, αν και οι συνθήκες παραγωγής τους απειλούν αφενός τον πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αφετέρου το περιβάλλον.

Οι πιο διαδεδομένες φυσικές και συνθετικές ίνες: ένα πολύπλευρο πρόβλημα

Το **βαμβάκι**, αρχικά, είναι από τις πλέον επιβλαβείς καλλιέργειες, καθώς η διαδικασία παραγωγής και επεξεργασίας απαιτεί ιδιαίτερα μεγάλες ποσότητες νερού καθώς και ευρεία χρήση φυτοφαρμάκων και λοιπών τοξικών ουσιών, οι οποίες είναι επιβαρυντικές τόσο για την υγεία των αγροτών στις τοπικές κοινότητες όσο και για το υπέδαφος.³ Περαιτέρω, πρόκειται για ένα προϊόν η καλλιέργεια του οποίου συνδέεται στενά με ιδιαίτερα χαμηλές απολαβές, παιδική εργασία, καταναγκαστική και δεσμευμένη εργασία και διακρίσεις.⁴

Στο πεδίο των –παραγόμενων από το πετρέλαιο– **συνθετικών υφασμάτων**, πιο διαδεδομένη είναι η χρήση του πολυεστέρα και ακολουθεί το νάιλον. Σε αυτό το πλαίσιο, το περιβάλλον επιβαρύνεται σημαντικά τόσο κατά την εξόρυξη των ορυκτών καυσίμων όσο και από το γεγονός ότι πρόκειται για μη βιοδιασπώμενα υλικά, τα οποία δρουν επιβαρυντικά για το οικοσύστημα

3. <https://www.independent.co.uk/climate-change/sustainable-living/fast-fashion-sustainable-worst-fabrics-b1855935.html>

4. <https://bettercotton.org/field-level-results-impact/key-sustainability-issues/working-conditions-decent-work/>

για άγνωστο χρονικό διάστημα.⁵ Ως προς την υγεία των καταναλωτών, η άμεση επαφή αυτών των υλικών με το δέρμα έχει συνδεθεί με δερματικά προβλήματα, καρκινογένεση, καθώς και επιπτώσεις στο κεντρικό νευρικό, το αναπνευστικό και το αναπαραγωγικό σύστημα.⁶

Για τις ανάγκες της βιομηχανίας του **δέρματος**, περισσότερα από ένα δισεκατομμύριο ζώα θανατώνονται ετησίως, αφότου υπομείνουν τις φρικτές συνθήκες ζωής που επιτάσσει η βιομηχανική εκτροφή τους.⁷ Ακόμη, πέρα από τη δεδομένη εργασιακή εκμετάλλευση, η υγεία των εργαζομένων στη συγκεκριμένη βιομηχανία είναι ιδιαίτερα ευάλωτη· υπογραμμίζεται ο κίνδυνος για την ψυχική υγεία όσων συνδράμουν στη διαδικασία σφαγής των ζώων, καθώς και ο αυξημένος κίνδυνος καρκινογένεσης για τους εργαζόμενους στο στάδιο επεξεργασίας του δέρματος.⁸ Και για το περιβάλλον, η βιομηχανία του δέρματος δρα επιβαρυντικά, ιδίως στον βαθμό που συνδέεται με την ενίσχυση του φαινομένου του θερμοκηπίου.⁹

5. <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2023/mar/23/is-it-recycled-is-it-recyclable-a-shoppers-guide-to-synthetic-fabrics>

6. <https://austinpublishinggroup.com/textile-engineering/fulltext/arte-v2-id1012.pdf>

7. <https://www.peta.org/issues/animals-used-for-clothing/animals-used-clothing-factsheets/leather-animals-abused-killed-skins/>

8. <https://www.collectivefashionjustice.org/articles/how-leather-production-harms-people>

9. https://leatherpanel.org/sites/default/files/publications-attachments/leather_carbon_footprint_p.pdf

Οι ρυθμοί παραγωγής στη «γρήγορη μόδα» και η μοντέρνα δουλεία

Τόσο το πρόβλημα των πρώτων υλών, το οποίο είδαμε παραπάνω, όσο και αυτό των συνθηκών παραγωγής των ενδυμάτων συνδέονται με έναν κοινό άξονα: την πλασματική ανάγκη για «γρήγορη μόδα» (fast fashion). Σε αυτόν τον ορισμό εμπίπτουν τα ρούχα τα οποία κατασκευάζονται και πωλούνται σε χαμηλές τιμές, έτσι ώστε οι καταναλωτές να δύνανται να αγοράζουν συχνά καινούργια.¹⁰ Ιδίως η καθημερινή προβολή νέων προϊόντων από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενισχύει το πρόβλημα του καταναλωτισμού, ενθαρρύνοντας τη συνεχή αγορά ρουχισμού ως τρόπο διασκέδασης και όχι ως έλλογη κάλυψη μιας βασικής ανάγκης.¹¹

Η «γρήγορη μόδα» αποφέρει συνεχώς αυξανόμενα έσοδα, τα οποία ξεπερνούν πλέον σε παγκόσμια κλίμακα τα 100 δισεκατομμύρια δολάρια τον χρόνο.¹² Αυτό το μεγάλο περιθώριο κέρδους για τις εταιρείες και τους προμηθευτές της εν λόγω βιομηχανίας προκύπτει κυρίως από τους μη βιώσιμους μισθούς των εργαζομένων σε χώρες με πενιχρά εργασιακά δικαιώματα· κοινώς, οι εργαζόμενοι είναι αυτοί οι οποίοι καλούνται να καλύψουν τη διαφορά ανάμεσα στο χαμηλό αντίτιμο που καταβάλλουμε και την πραγματική αξία του προϊόντος που αγοράζουμε.¹³

Αυτή η ακραία εκμετάλλευση, η οποία συναντάται σε όλα τα στάδια της εφοδιαστικής αλυσίδας της «γρήγορης μόδας», συχνά εμπίπτει στον ορισμό της «μοντέρνας δουλείας» (modern slavery).¹⁴ Πρόκειται για έναν όρο-ομπρέλα, που αναφέρεται σε καταστάσεις εκμετάλλευσης τις οποίες ένα άτομο δεν μπορεί να αρνηθεί ή από τις οποίες δεν δύναται να αποχωρήσει εξαιτίας απειλών, βίας, εξαναγκασμού, εξαπάτησης ή/ και κατάχρησης εξουσίας.¹⁵ Η ευθύνη για την καταπολέμηση αυτού του εγκλήματος βαραίνει και τις κυβερνήσεις των κρατών που επιτρέπουν την εισαγωγή προϊόντων τα οποία παρήχθησαν υπό αδιαφανείς διαδικασίες ως προς την τήρηση ή μη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα προέλευσής τους.¹⁶

10. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/fast-fashion>

11. <https://thesciencesurvey.com/editorial/2023/01/18/the-increasingly-disposable-nature-of-clothing-a-problem-that-social-media-is-only-exacerbating/>

12. <https://www.statista.com/statistics/1008241/fast-fashion-market-value-forecast-worldwide/>

13. <https://www.hrw.org/news/2023/11/16/your-brand-paying-its-share-reduce-bangladesh-workers-wage-despair>

14. <https://www.slavefreealliance.org/the-true-price-of-fashion-how-does-modern-slavery-exist-in-the-fashion-industry/>

15. <https://www.walkfree.org/what-is-modern-slavery/>

16. <https://www.voguebusiness.com/sustainability/modern-slavery-is-on-the-rise-fashion-remains-steady>

Η βιωσιμότητα και το greenwashing

Σε αυτό το πλαίσιο, το αίτημα για **βιωσιμότητα** (sustainability) εμφανίζεται πιο επιβεβλημένο από ποτέ. Με τον όρο αυτόν νοείται η πρακτική της υπεύθυνης χρήσης των φυσικών πόρων σήμερα, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να είναι διαθέσιμοι στις μελλοντικές γενιές αύριο.¹⁷ Τα τελευταία χρόνια, οι εταιρείες «γρήγορης μόδας» επικαλούνται προσχηματικά ότι εναρμονίζονται με την επιταγή περί βιωσιμότητας, προκειμένου να κάμψουν τις αντιδράσεις για την περιβαλλοντική καταστροφή που προκαλεί η ανεξέλεγκτη παραγωγή ρούχων.¹⁸ Αυτή η διαδικασία παραπλάνησης περιγράφεται με τον όρο **greenwashing**, ο οποίος σημαίνει την πράξη ή την πρακτική με την οποία ένα προϊόν, μια πολιτική, μια δραστηριότητα κ.λπ. παρουσιάζεται ως περιβαλλοντικά πιο φιλική ή λιγότερο επιβλαβής από όσο είναι στην πραγματικότητα.¹⁹

Πρόσφατα, το **Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο** εξέτασε την ανάγκη λήψης αυστηρότερων μέτρων στο πεδίο της βιομηχανίας της «γρήγορης μόδας» για την καταπολέμηση της υπερπαραγωγής και της υπερκατανάλωσης. Στο επίκεντρο τέθηκε ένα πλαίσιο παραγωγής το οποίο να σέβεται τα ανθρώπινα, κοινωνικά και εργασιακά δικαιώματα και να λειτουργεί κατά τρόπο κυκλικό, βιώσιμο και κοινωνικά δίκαιο. Ως στόχος τέθηκε, επίσης, η επίτευξη μεγαλύτερης διάρκειας ζωής των προϊόντων και η ευκολότερη επαναχρησιμοποίηση, επισκευή και ανακύκλωσή τους. Υπογραμμίστηκε, επιπλέον, ο άξονας της απαγόρευσης καταστροφής όσων υφασμάτων ή προϊόντων δεν πωλήθηκαν ή επιστράφηκαν, και η αναγκαιότητας θέσπισης δεσμευτικών στόχων και μέτρων αναφορικά με ολόκληρο τον κύκλο ζωής τους.^{20, 21}

Υπό τους διαφαινόμενους κινδύνους της κλιματικής αλλαγής, ο **Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών** ανέλαβε δράση προκειμένου όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς της εφοδιαστικής αλυσίδας να συγκλίνουν σε μια κοινή γραμμή προστασίας του περιβάλλοντος, με άξονα τη χάραξη ενός «Χάρτη της βιομηχανίας της μόδας» και σκοπό τη μηδενική εκπομπή αερίων του θερμοκηπίου έως το 2050.²² Σε παράλληλες δράσεις και με στόχο τη βιώσιμη μόδα, ο ΟΗΕ υπογραμμίζει τη

17. <https://education.nationalgeographic.org/resource/sustainability/>

18. <https://www.greenpeace.org.uk/news/fashion-greenwash-report-companies-hiding-true-environmental-costs-fast-fashion/>

19. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/greenwashing>

20. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230524IPR91913/parliament-wants-to-make-eu-textiles-and-clothing-industry-greener>

21. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20230424IPR82040/ending-fast-fashion-tougher-rules-to-fight-excessive-production-and-consumption>

22. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Fashion%20Charter%20Informational%20Pack%202023.pdf?_gl=1*zcxrbl*_ga*MTc1OTM0MjUzNS4xNzA1MzE1MTg3*_ga_7ZZWT14N79*MTcwNTMxNTE4Ny4xLjAuMTcwNTMxNTE5MS4wLjAuMA..

σημασία στόχων όπως η αντιμετώπιση της παραπληροφόρησης, η ελάττωση των προτροπών για υπερκατανάλωση, η στροφή προς έναν πιο βιώσιμο τρόπο ζωής και η ενθάρρυνση των καταναλωτών προκειμένου να ασκούν πίεση προς την ορθή κατεύθυνση σε επιχειρήσεις και φορείς χάραξης πολιτικής.²³

Οι λύσεις

Κατ' αντιστοιχία με τον πολύ-πλευρο χαρακτήρα του προβλήματος –του οποίου είδαμε ορισμένες μόνο παραμέτρους σε αδρές γραμμές–, οι λύσεις δύνανται και πρέπει να κινηθούν παράλληλα σε διαφορετικά επίπεδα. Από την πλευρά των **εταιρειών**, επιβάλλεται η ελαχιστοποίηση της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων με τη χρήση βιώσιμων ινών,²⁴ η προστασία της υγείας των εργαζομένων μέσω

του σεβασμού των εργασιακών τους δικαιωμάτων, η καταπολέμηση του greenwashing και η υπαγωγή σε ένα αυστηρό πλαίσιο εισαγωγής των παραγόμενων προϊόντων.²⁵ Ταυτόχρονα, από την πλευρά των **καταναλωτών**, είναι διαθέσιμο ένα φάσμα προτάσεων που θα μπορούσαν να συμβάλουν καθοριστικά: η ενημέρωση για τις συνθήκες παραγωγής των ενδυμάτων, η επιλογή (λιγότερων) προϊόντων τα οποία να έχουν παραχθεί με σεβασμό στο περιβάλλον και τα ανθρώπινα δικαιώματα, η επέκταση της διάρκειας ζωής των ρούχων που βρίσκονται ήδη στην κατοχή τους ώστε να μην επιβαρύνουν περαιτέρω ως απορρίμματα το οικοσύστημα, καθώς και η απαίτηση διαφάνειας από τις εταιρείες ως προς τη συμμόρφωσή τους με βασικούς άξονες, είναι ορισμένες μόνο από τις λύσεις προς την ορθή κατεύθυνση.²⁶

23. <https://www.unep.org/resources/publication/sustainable-fashion-communication-playbook>

24. <https://www.voguescandinavia.com/articles/the-new-sustainable-materials-to-know>

25. <https://ehjournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12940-018-0433-7>

26. <https://timesofindia.indiatimes.com/readersblog/theintersection/the-dark-side-of-fashion-the-link-between-fashion-and-modern-slavery-55110/>